

INVESTITSIYA FAOLIYATINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING MEXANIZMI VA DASTAKLARI

Samatov Sanjar Amonovich

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha ta'lim yo'nalishi magistranti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8014302>

ARTICLE INFO

Received: 29th May 2023

Accepted: 06th June 2023

Online: 07th June 2023

KEY WORDS

Qonunchilik, Xorijiy investitsiyalar, investitsiya siyosati, soliq imtiyozlari, imtiyozli kreditlar, makroiqtisodiy rivojlanish, ekspulatsiya, rekonstruksiya, xorijiy kapital.

ABSTRACT

Ushbu maqolada investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish, qonun hujjatlarida investitsiyalash jarayonini tashkil etish va barqaror muhitni ta'minlash, investitsiya kirituvchi tomonlar orasida moddiy va moddiy bo'lmagan resurslarni ishlab chiqarish jarayonlarining bosqichlari, qonunchilik normalarida investitsiya munosabatlari mohiyati va xususiyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Respublika iqtisodiyot shakllanishi iqtisodiy o'sishning ta'minlashda bir qacha makroiqtisodiy omillarini tezlik bilan yuksalishini talab etadi. Bu sohadagi o'zgarishlar shiddatli almashinilishi bilan izohlanadi.

Mamlakat iqtisodiyotni rivojlantirish iqtisodiy mexanizmlar yordamida barqaror o'sishini rag'batlantirish va yuksalishida investitsiya kapital mablag'lari va mamlakatdagi investitsion jozibadorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Qonun hujjatlarida investitsiyalash jarayonini tashkil etish va barqaror muhitni ta'minlash investitsiya kirituvchi tomonlar orasida moddiy va moddiy bo'lmagan resurslarni ishlab chiqarish jarayonlarining barcha bosqichlari, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlariini shakllantirish me'yorlarini nazarda tutadi.

Davlat, yuridik va jismoniy, chet ellik investorlar shu jumladan chet ellik yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, xorijiy davlatlar kabi mazkur munosabatlar ishtirokchilari investitsiya sub'ektlari hisoblanadi. Qonunchilik nuqtai nazaridan investitsiya faoliyatini muvofiqlashtirish xorijiy investorlar boshqa mamlakat hududida kapital mablag'larga egalik qilish, uni tasarruf etish va foydalanish bilan bog'liq iqtisodiy-huquqiy munosabatlarni ifoda etadi. Asosiy maqsad - foyda olish iqtisodiy nuqtai nazardan xatarlar bilan to'qnashish ehtimol yuqori.

Iqtisodiy rivojlanishining zaruriy sharoitlarini ifodalaydigan alohida investitsiya munosabatlarini tartiblash zaruriyatini paydo qiladi. Yuridik tarafdin investitsiya munosabatlarini tartibga solish huquqiy normalarni talab etadi. Qonunchilik normalari investitsiya munosabatlari mohiyati va xususiyatini ifoda etadi. Qonunchilik huquqiy

normalarining ham alohida, ham ijtimoiy zaruriy investitsiya munosabatlari xarakteri o'ziga xos tarzda tartibga solish usullarini vujudga keltiradi.

O'zbekiston Respublikasida investitsiya munosabatlarini tartibga solish bo'yicha: 1998 yil 30 apreldagi "Xorijiy investitsiyalar to'g'risida" gi , "Kafolatlar va xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilish choralari to'g'risida" gi, 2019 yil 25 dekabrda "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonunlar hamda 2017 yil 19 iyundagi PF-5087-sonli "Biznesning qonuniy manfaatlari davlat tomonidan muhofaza qilinishi va tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmon, 2017 yil 8 avgust PQ-3182 "Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to'g'risida"gi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 17 fevraldagi O'RQ -604-sonli "Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 oktabrdagi PF-6003-son "Davlat ishtirokidagi korxonalarini isloh qilishni jadallashtirish hamda davlat aktivlarini xususiylashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmoni, O'zbekiston Respublikasi qonuni 2021 yil 22 yanvardagi O'RQ-669-sonli "Davlat-xususiy sherikchilik to'g'risida"gi qonunlari va boshqa ushbu sohadagi huquqiy normalarga amal qilishda belgilangan vazifalarni bajarishda aks etadi.

Qabul qilingan va amalda bo'lgan qonunlar va me'yoriy hujjatlar iqtisodiy faoliyat erkinligini ta'minlash, xususiy mulkni himoya qilish, iqtisodiy faoliyat sub'ektlariga davlat organlari aralashuvini cheklashga qaratilgan. Ayniqsa, xorijiy investorlarga qator kafolatlar tizimi taqdim etilgan bo'lib, ular milliy, diniy va hududiy belgilar bo'yicha cheklashlar mavjud emasligi, o'z mablag'laridan erkin foydalanishlari uchun shart-sharoitlar barpo etildi.

Mamlakatimizda investitsiya siyosatini davlat tomonidan amalga oshirish dastlab muhim strategik chora-tadbirlarini belgilash va ro'yobga chiqarish vazifalarini anglatadi.

Davlatning investitsiya dasturlarini amalga oshirishning ustuvor vazifalari sifatida quyidagilarni alohida qayd etish mumkin.

- ijtimoiy va xususiy qarashlarni ijobiy shakllantirish.
- investorlar uchun bir xil huquqiy va iqtisodiy o'zaro manfaatli kafolatlarni yaratish;
- Turli moliyaviy yordamlar- dotatsiyalar, subsidiyalar, subvensiyalar orqali rivojlanishi past mintaqalarga ko'mak ko'rsatish;
- soliq tizimini optimallashtirish, ya'ni soliq sub'ektlari statutini belgilash, soliq bazasini ixchamlashtirish va stavkalarini tabaqalashtirish, soliq perefensiyalarini ham adolat tamoyili asosida taqdim etish;
- investitsion loyihalari amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish;
- marketing tadqiqotlar xizmati faoliyati, konsalting xizmati faoliyati va tashqi iqtisodiy aloqalar munosabatlariga nisbatan huquqiy talabalar bo'yicha kamchiliklarni bartaraf etish;

Hukumatning iqtisodiyotga aralashuvi asosida investitsion jarayonni tartibga solish vazifasi, birinchidan, milliy iqtisodiyotdagi xususiy mulkchilik sub'ektlari kapital qo'yilmalarini oshirishdan, ikkinchidan, bevosita xorijiy investitsiyalar salmog'ini ko'paytirish zarururiyat hisoblanadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash, investitsiya jarayonlarini huquqiy jihatdan nazorat qilish, xorijiy investorlar kapital mablag'larini yangi loyihalarga yo'naltirish zarur.

Respublika mintaqalarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, rivojlanishi past hududlarga, xorijiy investor sarmoyalarini rag'batlantiruvchi ixchamlashtirilgan soliq tartiblarini joriy etish orqali investitsiya jarayonlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya jarayonlarini tartibga solish umumdavlat miqyosida qo'llaniladigan qonun va me'yoriy hujjatlar bilan bir qatorda alohida hududlardagi o'ziga xos xususiyatlardan kelib chiqqan holda yondashishni talab etadi. Rivojlanish bo'yicha ortda qolayotgan hamda foydalanilmay turgan iqtisodiy salohiyati mavjud hududlarda davlat ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga qaratilgan tabaqalashgan investitsiya siyosatini yuritishi mumkin. Ya'ni, qaysidir hududlarda imtiyozli kreditlar ajratish, soliq imtiyozlari berish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish maqsadida mahalliy budjetlarni qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda alohida olingan korxonalarini ularning hududdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda qo'llab-quvvatlaydi. Iqtisodiyot yangilash sharoitida tarmoqlar tarkibini diversifikatsiyalash, soliq tizimini takomillashtirib borishda, chet el mamlakatlarda soliqlarning investitsion faoliyat natijalariga salbiy va ijobiy ta'siriga doir tajribalarini o'rganish lozim.

Adolatli tarzda soliq imtiyozlarini qo'llash mexanizmi eng murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki, soliq imtiyozlarini belgilash va amaliyotga joriy etish xorijiy davlatlarda turlicha xususiyatlarga ega bo'lib, ushbu jarayon mamlakatlarning makroiqtisodiy holatining xususiyati orqali tavsiflanadi.

Mamlakatimizning soliqqa doir me'yoriy hujjatlarida ham soliq imtiyozlarini joriy etish muayyan mezonlar asosida belgilanishi aks ettirilgan. Odatda soliqqa doir yengilliklar soliq to'lovchilar ijtimoiy ahvoriga, tarmoq sohalarning rivojlantirish dolzarbligiga, soliq to'lovchilarning import tovarlar o'rinni bosadigan mahsulotlarni ishlab chiqarish faoliyati va mahsulotni eksport qilish salmog'iga hamda davlatlar o'rtasidagi ikki tomonlama soliqqa tortish kabi iqtisodiy munosabatlarga asoslanib o'rnatiladi. Soliq imtiyozlari mezonlarini aniq, holisona shaffof aks ettirish soliqlar tortishning ob'ektiv holatini ta'minlaydi.

Soliqqa tortishda imtiyozlaridan foydalanish natijasi asosan makroiqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan bo'lsada, iqtisodiy sub'ektlar manfaatlariga yo'naltiriladi. Yuqorida qayd etilgan holatlar turli soliq imtiyozlaridan foydalanish jumladan soliq stavkalarini pasaytirish, maqbul to'lov muddatlarini taqdim etish, to'lanadigan soliq summalari bo'yicha chegirmalar berish, sanksiyalar (moliyaviy choralar) qo'llash, soliq ta'tillari belgilash kabi yondoshuvlar bilan ta'minlanadi.

Jahondagi aksariyat rivojlangan mamlakatlarda soliqlarning investitsiya faoliyatini rag'batlantirish va tartibga solish funksiyasidan keng foydalaniladi. Investitsiya soliq krediti ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni rag'batlantiruvchi asosiy soliq imtiyozlaridan biridir. AQSh da soliq imtiyozining ushbu turidan 1962 - 1986 yillarda qo'llanilgan.

Bunda chegirma miqdorlari asbob uskunalarning turi va ularning foydalanish muddati bo'yicha belgilangan. Mazkur imtiyoz turlaridan birida rivojlangan davlatlar sanoat tarmog'idagi iqtisodiy subektlar uchun foyda solig'ining foydalanishga topshirilgan hamda foydalanish muddati 8 yil va undan ko'p bo'lgan asbob uskunalari narxiga nisbatan 7 foiz,

foydalanish muddati ko'p bo'lmagan asbob uskunalar ekspulatsiyaga berilganligi uchun kamroq summada qisqartirish ikoniyatiga ega bo'ladilar.

Xususan, Yaponiyada sanoat tarmog'i korxonalarining zamonaviy asbob uskuna va tenologiyalarga qilgan sarmoyalarining 7 foizdan 20 foizgacha oraliqni ifodalaydi. Ma'lumki soliq krediti kabi imtiyozlar iqtisodiy sub'ektlarning ilmiy-amaliy va innovatsion ishlanmalarga doir sarflariga nisbatan ham keng yo'naltiriladi. Rivojlangan davlatlarda kompaniyalarning joriy yoki bazis tadbirkorlik davri uchun o'rtacha yillik normalarga nisbatan ilmiy-amaliy va innovatsion sarflarining o'sishini muayayn miqdorini chegirishda soliq kreditlaridan foydalaniladi. Ushbu miqdorlar AQSh da -20 foiz, Fransiyada -50 foiz, Yaponida - 20 foiz, Kanadada 100 foiz va undan yuqorini tashkil etadi.

Mazkur soliq imtiyozlar asosida kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni va texnik yangilash, mukammal ta'mirlash, rekonstruksiya qilish bilan modernizatsiyalash uchun imkoniyat yaratiladi.

Soliq imtiyozlaridan amalada quyidagicha foydalanish mumkin:

- foyda solig'idan chegirma tarzda beriladigan soliq krediti;
- soliq to'lovlaridan to'liq ozod qilish yoki kamaytirilgan soliq stavkalarini qo'llash;
- tezlashtirilgan amortizatsiyada soliq stavkalarining o'zgarasligi, lekin soliq bazasi-soliq solinadigan foyda kamaytiriladi (uning muayayn miqdori soliq solinmaydigan xarajatlar tarkibiga kiritiladi).

Ayrim iqtisodiy maktab namoyondolari soliq imtiyozlarini joriy etishga salbiy munosabat bildiradi. Ularning ta'kidlashicha, soliq imtiyozlari iqtisodiy taqsimotda samarali natija bermaydi, balki, nomutanosibliklarni yuzaga keltiradi, soliq yukini irratsional taqsimlanishini vujudga kelishi natijasida soliqqa tortish tizimini joriy etish murakkabliklarini paydo qiladi. Fikrimizcha, soliq imtiyozlari investitsiya faoliyatini qo'llash-quvvatlash uchun berilgan hukmatimiz tomonidan berilgan iqtisodiy rag'batlantirishdir. Ammo rivojlangan mamlakatlardan farqliroq bu mamlakatlarda moliyaviy resurslarga ehtiyoj yuqoriroq va ichki imkoniyatlar zarur mablag'lar bilan ta'minlash imkonini bermaydi. Iqtisodiy adabiyotlarda o'rtacha va eng yuqori darajadagi soliq stavkalarini pasaytirish usuli sifatida, soliq imtiyozlaridan ham foydalangan holda, soliqlarning fiskal funksiyalarini yoqlaydigan fikrlar ham uchraydi. Fikrimizcha, xorijiy kapitalni qabul qilishda, kreditor o'zining soliqqa oid siyosatini ishlab chiqishda investitsiyalarni yo'naltiruvchi tomon manfaatlarini inobatga olib qulay shart-sharoit yaratishga intiladilar. Mamlakatimizda soliq imtiyozlarining soliq stavkalarini pasaytirish, soliq summasini kamaytirish soliq solinadigan bazadan chegirish, soliqlardan qisman va to'liq ozod qilish kabi turlaridan amalda foydalanilmoqda.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil «28» Yanvar № PF-60-son farmonida 2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalari qo'shma majlisidagi nutq - Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b.

3. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida" gi qonuni, 2014 yil 9 dekabr, // Soliq va bojxona xabarlar, 4-son, 2015 yil, 3-bet.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi Toshkent : O'zbekiston, 2021. y.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 14 maydagi PF-5717-con "O'zbekiston Respublikasi investitsiya dasturini shakllantirish va amalga oshirishning sifat jihatdan yangi tizimiga o'tish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 avgustdagi PQ-3182-con "Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarori.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 sentabrdagi PF-5177-son " Valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20 iyundagi PQ-3794-con "Investitsiya va infratuzilma loyihalarini jadal amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarori.
9. A.Vahobov, A.Jo'raev Soliqlar va soliqqa tortish: Darslik / - T.: "Sharq" nashriyoti - 2015. - 448 bet
10. A.V.Vaxobov, Sh.X.Xajibakiev. Xorijiy investitsiyalar T. "Moliya" 2010 yil 156-bet.
11. Abdullaev I.S. "Mintaqaviy iqtisodiy tizimni optimal tartibga solishning mexanizmlarini takomillashtirish". Iqtisodiyot fanlari doktori (DSs) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent 2017.
12. Qayumov A.A., Nazarova X.M, Egamberdiev F.T., Yaqubov O'.Sh. Mintaqaviy iqtisodiyot. T.: Universitet, 2004.-102 b.